

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра загальної психології і психології розвитку особистості

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

(освітньо - кваліфікаційний рівень)

на тему: « **Вплив референтних осіб на формування емоційно- поведінкових особливостей підлітків**»

«The influence of reference persons on the formation of emotional and behavioral characteristics of adolescents »

Виконала: студентка 4 курсу денної форми навчання
напряму підготовки 6. 030102- «Психологія»

Пуленко Олена Владиславівна

Керівник: к.психол.н., доц. Артюхіна Н.В. _____
(підпис)

Рецензент: к.психол.н., доц Крюкова М.А. _____
(підпис)

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____._____.2018 р.

Захищено на засіданні ДЕК №

протокол № _____ від _____ р.
Оцінка _____/_____/_____

(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

_____ Кіресва З.О.

_____ Родіна Н.В.

(підпис)

(підпис)

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ РЕФЕРЕНТНИХ ОСІБ НА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1. Рушійні сили та умови розвитку особистості підліткового.....	6
1.2. Психологічний аналіз проблеми значущості референтних осіб в формуванні особистості підлітка.....	18
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РЕФЕРЕНТНИХ ОСІБ НА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ.....	31
2.1. Обґрунтування обраних методик та опис процедури дослідження...	31
2.2. Дослідження емоційно-поведінкових особливостей підлітків за тестом С. Розенцвейга (в модифікації Н.В.Тарабріной).....	38
2.3. Дослідження міжособистісних і міжгрупових відносин за методикою «соціометрія» Дж. Морено	41
2.4. Дослідження особливостей сприйняття і розуміння підлітками виховальної практики їхніх батьків за методикою «Поведінка батьків і відношення підлітків до них» (ПОР) Е. Шафера.....	43
2.5. Дослідження стилю педагогічного керівництва за опитувальником «Стиль керівництва в педагогічній діяльності» Ю. Б. Гатанова	47
2.6. Аналіз впливу референтних осіб на формування емоційно-поведінкових особливостей підлітків.....	48
Висновки до другого розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність даного теоретико-емпіричного дослідження визначається необхідністю глибокого розуміння особливостей відносин міжособистісної значимості підлітка з його найближчим оточенням, тобто впливу референтних осіб на його емоційно-поведінкові особливості. Незважаючи на те, що в психології накопичено великий потенціал наукових досліджень, які розкривають важливі аспекти відносин значущості, а також активно ведеться пошук ефективних засобів гармонізації особистісного і групового розвитку підлітків в період отроцтва, різні сторони соціальної взаємодії підлітка з його найближчим оточенням, та вплив оточення на його емоційно-поведінкові особливості залишаються недостатньо вивченими. Крім того, відчувається брак досліджень, присвячених комплексному розгляду відносин міжособистісної значимості підлітка з його найближчим оточенням як єдиної системи, що включає її основні компоненти: «підліток - підліток», «підліток - учитель» і «підліток - батько».

Найчастіше досліджуються особливості взаємовідносин, що складаються всередині однієї контактної малої групи. Менш численні роботи, в яких вивчення відносин міжособистісної значимості особистості виходять за рамки однієї групи - наприклад, відносини між підлітком і дорослими в школі і в сім'ї (М.Ю.Кондратьєв, О.О.Кронік, К.О.Кронік, Р.В.Овчарова, В.А.Петровський, В.А.Титаренко і ін.). При цьому, як правило, розробляються проблеми взаємовідносин підлітків з вчителями. Істотно менше вивченою в психологічному плані є третя, надзвичайно важлива сфера відносин міжособистісної значимості - сімейні відносини. Частково недостатню вивченість сфери взаємовідносин «підліток-дорослий» можна пояснити фактом домінування на етапі отроцтва, в якості ведучої діяльності, інтимно-особистого спілкування, яке перш за все реалізується на рівні «підліток-підліток». Дійсно, на даному етапі онтогенезу саме з інтимно-особистим спілкуванням з однолітками прийнято пов'язувати виникнення у підлітків найважливіших психічних і особистісних новоутворень (Л.І.Божович, Н.П.Воробьева, Л.С.Виготський, В.М.Галузінський, В.В.Давидов, Т.В.Драгунова, Л.П.Обухова,

А.М.Прихожан, Н.Н.Толстих, Д.Б.Ельконін та ін.). Активне спілкування з однолітками при зниженні ефективності контактів з оточуючими підлітками дорослими нерідко переконує батьків і педагогів в повному неприйнятті дитиною їх цінностей і думок. Однак в реальності підлітку властиво орієнтуватися на світ дорослих, під яким він має на увазі як конкретну особу, так і широкий соціальний шар повноправних членів суспільства (Д.Й.Фельдштейн та ін.).

Що ж стосується підстав міжособистісної значимості у взаєминах підлітків один з одним і з дорослими, то їх вивчення показує, що референтність і авторитет як однолітка, так і людей старшого покоління, визначаються широким спектром причин (Г.М. Андрєєва, К.М. Дубовская, Я.Л. Коломінський, Р.Л. Кричевський, М.Ю.Кондратьєв, А.В.Петровський та ін.). До останніх можна віднести особливості емоційно - поведінкові особливості та мотиваційно-ціннісну структуру особистості підлітка, його статус в групі шкільного класу, психологічні характеристики цієї групи, особливості сімейного виховання і стилю педагогічного спілкування і т.д.

Мета дослідження: виявлення особливостей впливу референтних осіб на формування емоційно - поведінкових особливостей підлітків.

Для досягнення вказаної мети вирішували такі **задачі:**

1. Проаналізувати наукову літературу з питань впливу референтних осіб на формування емоційно - поведінкових особливостей підлітків;
2. Провести емпіричне дослідження впливу референтних осіб на формування емоційно-поведінкових особливостей підлітків;
3. Виявити особливості емоційно-поведінкових особливостей підлітків та зробити їх якісний аналіз.

Об'єкт дослідження: емоційно-поведінкові особливості особистості підлітка в умовах його взаємодії з дорослими і однолітками.

Предмет дослідження: вплив референтних осіб на формування емоційно – поведінкових особливостей підлітків.

Методологічними засадами дослідження слугували головні положення генетичного підходу та вчення про детермінацію та закономірності розвитку

психіки (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонт'єв, С.Д.Максименко, С.Л.Рубінштейн), теоретико-методологічні положення про соціально-психологічну сутність людини, закономірності її соціалізації (Б.Г.Анан'єв, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Б.С.Братусь, Б.В.Зейгарник, І.С.Кон, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, Т.М.Титаренко), теорія відносин особистості (В.М.Мясищев та ін.); теорія діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин в групах різного типу та трифакторну модель «значущого іншого» (А.В.Петровський та ін.), а також уявлення про формування та розвиток особистості підлітка (О.Б.Бовть, Р.У.Благуа, В.О.Татенко, Б.М.Ткач, С.В.Харченко, Л.В.Чаговець), психологічні уявлення про природу і сутність емоційно – поведінкових особливостей (Н.В.Алікіна, С.Л.Кравчук, М.Д.Левітов, О.М.Морозов, А.А.Реан, Ф.С.Сафуанов, В.М.Синьов, Т.С.Яценко, Р.П. Мильруд, В.В. Бойко, С.Розенцвейг, Л.Берковитц, Є.П. Ільїн).

Методи дослідження: методи збору інформації (теоретичні – аналіз наукових джерел, системний аналіз та інтерпретація даних, вивчення та узагальнення досвіду; емпіричні – спостереження, бесіда, метод психодіагностичного обстеження); методи обробки даних (якісні – аналіз, синтез, порівняння; кількісні – методи статистичної обробки даних) та інтерпретаційні методи: структурний спосіб інтерпретації отриманих у роботі результатів, який уможливив співставлення отриманих даних.

До психодіагностичного комплексу увійшли наступні **методики:** Методика «Поведінка батьків і відношення підлітків до них» (ПоР) Е.Шафер, опитувальник «Стиль керівництва в педагогічній діяльності» Ю. Б. Гатанова, методика «Соціометрія» Дж. Морено, тест Розенцвейга (в модифікації Н.В.Тарабріной).

Емпірична база: дослідження проводилось на базі ОМНВК № 3. Експериментальну вибірку складають 34 особи у віці 15-16-17 років, з них 21 хлопець та 13 дівчат.

Структура й обсяг роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, та додатків. Основний зміст роботи викладено на 67 ст. Дослідження містить 9 таблиць і 4 гістограми

ВИСНОВКИ

Аналізуючи наукову літературу був зроблений висновок, що у підлітковому віці першорядної важливості набуває система взаємин з оточуючими і соціальним середовищем, що в свою чергу визначає спрямованість психічного розвитку підлітка. Прояви підліткового віку обумовлюються конкретними соціальними обставинами і зміною місця підлітка в соціумі. Підліток вступає в нові відносини зі світом дорослих, отже, змінюється його соціальний стан в сім'ї, школі, на вулиці. У сім'ї на нього покладають більш відповідальні обов'язки, і він сам прагнути до більш «дорослим» ролям, копіюючи поведінку старших товаришів. Соціальне середовище підлітка включає сукупність відносин, що складаються в суспільстві, ідеї і цінності, які спрямовані на розвиток особистості. Спілкуючись в соціальному середовищі, підлітки активно освоюють норми, цілі і засоби поведінки, виробляють оціночні критерії для себе та інших.

Емпіричним дослідженням було підтверджено факт залежності підлітка від соціального середовища, що носить максимально виражений характер. Визначаючи емоційно-поведінкові особливості підлітків за результатами тесту С. Розенцвейга (в модифікації Н.В.Тарабріной) бачимо, що превалюючою спрямованістю реакції є імунітивна, а говорячи про тип реакції в першу чергу необхідно сказати про необхіднісно-завзятий, тобто «з фіксацією на задоволення потреби» та перешкодно-домінантний тип «з фіксацією на перешкоді». Дослідження міжособистісних і міжгрупових відносин за методикою «Соціометрія» Дж. Морено показало, що рівень згуртованості респондентів низький, а кажучи про друзів, то підліток обирає їх за емоційним критерієм, а однокласників - за діловим критерієм. Щодо особливостей сприйняття і розуміння підлітками виховальної практики їхніх батьків за методикою «Поведінка батьків і відношення підлітків до них» (ПОР) Е. Шафера, то висновки, що найбільш референтні для підлітків батьки, що проявляють по відношенню до них позитивний інтерес і помірну директивність. Також, потрібно зазначити, що при розмовах підлітки

підкреслюють той факт, що вихованням більше займаються мама, а батько не не багато участі приймає в житті і вихованні дитини. Із результатів опитувальника «Стиль керівництва в педагогічній діяльності» Ю. Б. Гатанова для виявлення стилю взаємодії діади «підліток – вчитель» стало зрозуміло, що найбільш референтні для підлітків педагоги, які реалізують демократичний стиль керівництва., найменш - віддають перевагу стиль авторитарний.

Для виявлення особливостей впливу референтних осіб на формування емоційно-поведінкових особливостей підлітків ми використали кореляційний аналіз за Спірменом. Аналіз кореляційних зв'язків за Спірменом виявив позитивну кореляцію на 5% рівні між демократичним стилем керівництва педагога на формування інтрапунітивної спрямованості реакції з необхідно-завзятим типом. Також було виявлено позитивну кореляцію на 1% рівні між діловим критерієм міжособистісних і міжгрупових відносин на формування імпульсивної спрямованості реакції із необхідно-завзятим типом. Щодо параметрів виховальної практики батьків і формування емоційно-поведінкових особливостей аналіз кореляційних зв'язків виявив наступне: позитивну кореляцію на 5% рівні між позитивним інтересом і фактором близькості зі сторони матері на формування імпульсивної спрямованості реакції із перешкодно-домінантним типом; на 1% рівні між ворожістю, автономністю і непослідовністю з боку батька і екстра-, інтро- та імпульсивною спрямованістю реакції з необхідно-завзятим типом; та зв'язок на 5% рівні між позитивним інтересом і імпульсивною спрямованістю з необхідно-завзятим типом і директивністю з екстрапунітивною спрямованістю і перешкодно-домінантним типом.

Таким чином, на підлітка впливають різні чинники. Від соціального оточення залежить розвиток і виховання дитини. У сім'ї закладаються основи поведінки і життєві установки, проте велику роль у вихованні підлітка робить школа і шкільний колектив. Підліток проходить важливу стадію становлення свого "Я" і тому для нього властиве наслідування значущим для нього особам, прийняття тих установок, які характерні для них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <http://dip-psi.ru/korrelyatsii-v-psikhologii>
2. <http://docplayer.ru/27059912-8-koefficienty-korrelyacii-pirsona-i-spirmena.html>
3. <https://www.psychol-ok.ru/statistics/spearman/>
4. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебник для студентов вузов.- м.: академический проект, 2001.-с.449
5. Авдучевская Е.П., Баклушинский С.А. Особенности социализации подростка в условиях быстрых социальных изменений // Ценностно-нормативные ориентации старшеклассника. Труды по социологии образования. Том ш. Выпуск іу. - м., 2000.с-560
6. Андреева Г.М. Социальная психология. - м.: аспект пресс, 1996. - с. 276-392.
7. Арнаутова Е.П. Педагог и семья. М., 2001., с.-96-113
8. Асмолов А.Г. Психология личности. - м.: мгу. 1990. -с.289-311.
9. Бобнева М.И. Социальная норма и регуляция поведения. - м.: наука,1978.с.112-125.
10. Божович Л.И. личность и ее формирование в детском возрасте. - м.: просвещение, 1968. С. 398-464.
11. Боришевского М.Й. Психологические особенности самосознания подростка / ред. - к.: вища школа, 2002., с.-240
12. Выготский Л.С. Педагогическая психология. - м: педагогика-пресс, 1996.
13. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика /. - мн.: харвест, 2001.-с.115-120
14. Грехнев В. С. "Культура педагогического общения", - м.просвещение, 1990.с.-335
15. Драгунова Т.В. Подросток // возрастная и педагогическая психология / под. Ред. А.В. Петровского. М., 2007.с.-520

16. Драгунова Т.В. Проблема конфликта в подростковом возрасте // Вопросы психологии. - 2002.-с.50-60
17. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности. 2-е изд., испр. И перераб. - спб.: питер, 2012.,с.-320
18. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. В 2 т. - т. 1. Психическое развитие ребенка. - м.: педагогика, 1986. -с.222-285.
19. Зверева О.Л., Ганичева А.Н. Семейная педагогика и домашнее воспитание. - м., 2006.-с.30-90
20. Иванова Н.Я., Личко А.Е Диагностика характера подростков \ Ред.. - м.: Издательский центр «Академия», 2004.-с.580
21. Ипатова Е. Ю. Место образования в процессе социального становления личности [текст] // педагогика: традиции и инновации: материалы междунар. Науч. Конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.).т. I. — челябинск: два комсомольца, 2011. — с. 38-40. — url <https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1088/>
22. Каргополов И. С. Роль музыки в становлении личности подростка // молодой ученый. — 2018. — №12. — с. 157-159. — url <https://moluch.ru/archive/198/48864/> (дата обращения: 30.05.2018).
23. Лесгафт П.Ф. семейное воспитание ребенка и его значение. - м., 1991.-с. 200
24. Мудрик А.В. социализация в смутное время. - м.: знание, 1991. -с.6-29.
25. Мудрик А.В. социальная педагогика.: учебнк для студентов вузов/ под ред. В.а. сластенина. - м.: академия, 1999. -с.176-194.
26. Мухина В.С., Хвостов А.А. Возрастная психология: детство, отрочество, юность: хрестоматия: учеб. Пособие для студ. Пед. Вузов \ Ред.. - м.: издательский центр «академия», 2001.-с.40-116
27. Немов Р.С. психология: учеб. Для студ. Высш. Пед. Учебн. Заведений: в 3 кн. - м.:гуманит. Изд. Центр владос, 2000. - кн. 2: психология образования.
28. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования. - м.: тц «сфера»., 2000.с.-20-55
29. Петровский А.В. Дети и тактика семейного воспитания. - м., 2008.с.-25-95

30. Попова М.В. Психология растущего человека. - м.: тц «сфера», 2002.-с.220
31. Спиваковской А.С. Популярная психология для родителей / под ред. - спб.: союз, 1997., с.-250
32. Рубинштейн С.Л. основы общей психологии. - с.-пб.: питер, 2000.с.-359
33. Сабинова Р.Ш., Игембаева К.С. Социальная среда и личность подростка: специфика влияния // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 5-4. – с. 640-642;
34. Семёнова Н. В. Влияние особенностей семьи на формирование аддиктивного поведения подростка // Образование и воспитание. — 2018. — №1. — с. 80-82. — url <https://moluch.ru/th/4/archive/81/2992/>
35. Сидоренко Е.В. Тренинг коммуникативной компетентности. Спб: речь, 2001.-с.120
36. Сидоренко Е. В. "Методы математической обработки в психологии". СПб.: ООО "Речь", 2007 г.с.-14-26
37. Слостёнин В.П. , Исаев В. И., Педагогика: учебное пособие. Издательский центр «академия» 2002..с-200
38. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе. - м.: педагогика, 1989, -с.107-208.
39. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя. - м.: просвещение. 2002.с.-150-160
40. Хеккаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2 т. Т.1. - м., 1986
41. Ярцев Д.В. особенности социализации современного подростка // вопросы психологии - 2002.с.-300